

Narzędzia tradycyjne LO kl. IV

Narzędzie nr 2: lekcja dotycząca kształcenia językowego (manipulacja)

Autor: Marlena Maciejewska

Temat: *Stać się bezwiednie narzędziem w czyichś rękach- o technikach manipulacji.*

Cele zajęć:

1. rozpoznawanie manipulacji językowej w tekstach reklamowych, w języku polityków i dziennikarzy;
2. rozróżnianie perswazji od manipulacji;
3. określenie mechanizmów manipulacji, określenie ich wartości i funkcji, ukazanie niebezpieczeństw nieuczciwych zabiegów erystycznych.

Bibliografia:

1. J. Bralczyk, *Manipulacja językowa*, [w:] *Dziennikarstwo i świat mediów*, red. Z. Bauer, E. Chudziński, Kraków 2000.
2. I. Kamińska-Szmaj, *Propaganda, perswazja, manipulacja – próba uporządkowania pojęć*, w: *Manipulacja w języku*, red. P. Krzyżanowski, P. Nowak, Lublin 2004.
3. L. Lakomy, *Komunikacja perswazyjna w języku polityki na przykładzie polskich kampanii prezydenckich*, [on line]: https://rebus.us.edu.pl/bitstream/20.500.12128/5114/1/Lakomy_Komunikacja_perswazyjna_w_jezyku_polityki.pdf (dostęp 12. 12. 2019).
4. M. Lange, *Perswazja czy manipulacja? : na przykładzie wybranych wypowiedzi sejmowych*, *Prace Językoznawcze* 17/1, 57-68, 2015.

Komentarz metodyczny: Zajęcia poświęcone manipulacji mają na celu ukazać jej podstawowe mechanizmy oraz niebezpieczeństwa. Próbuje także zachęcić uczniów do demaskowania przejawów manipulacji, odróżniania jej od perswazji i impresywnych działań. Szczególnie warto uwrażliwiać uczniów-młodych obywateli na obecność manipulacji w języku polityki i mass mediów. Zakładam, że maturzyści znają definicję perswazji i podstawowe mechanizmy z nią związane. Ta lekcja ma tylko pokazać samą manipulację, jako zabieg nieuczciwy, choć bazujący na znanej już uczniom perswazji. Zaproponowana indywidualizacja odnosi się do zróżnicowanych zainteresowań uczniów (działania wstępne) oraz metod pracy dostosowanych dla uczniów ze specyficznymi trudnościami w pisaniu i czytaniu, np. dysleksja rozwojowa (metody stosowane w głównej części lekcji). Scenariusz proponuje 2 warianty zajęć. Wariant A obejmuje 2 jednostki lekcyjne, wariant B- jedną.

Przebieg zajęć:

Wariant A

Działania wstępne, wprowadzenie:

Komentarz metodyczny: Tydzień przed planowaną lekcją nauczyciel prosi uczniów o podzielenie się na 6-osobowe zespoły. Każda grupa ma za zadanie znaleźć fragment nagrania (maksymalnie 5 minutowy) lub tekstu z gazety (maksymalnie 1 strona A4), w którym zastosowano manipulację. Uczniowie nie muszą tego tekstu analizować, zgłębiać pojęcia manipulacji, intuicyjnie tylko wybrać materiał. Część z nich być może wybierze przykłady będące raczej perswazją niż manipulacją, ale rekapitulacji dokonamy już na lekcji.

Indywidualizacja: W tej fazie lekcji polega na uwzględnieniu zainteresowań uczniów wybierających tekst/nagranie o dowolnej tematyce. Możemy tu mówić o personalizacji treści kształcenia poprzez powiązanie ich z tym, co uczniów interesuje i dotyczy. Działanie odnosi się jednocześnie do rzeczywistości pozaszkolnej, w której uczeń funkcjonuje a także w dużym stopniu realizuje korelację międzyprzedmiotową (np. lekcji języka polskiego z wiedzą o społeczeństwie).

Wariant B

Nauczyciel rezygnuje z tego ogniwa, sam przygotowuje zaproponowany tekst.

Główna część lekcji:

Część I: taka sama w wariantach A i B.

Indywidualizacja: Indywidualizacja dotyczy pracy z uczniami, u których zdiagnozowano dysleksję rozwojową, objawiającą się trudnościami w pisaniu (dysgrafia, dysortografia) oraz czytaniu (dysleksja, hiperdysleksja) a także zaburzeniami w obszarze emocji, pamięci, przetwarzania informacji i mówienia. Dla uczniów wykazujących trudności w pisaniu warto przygotować zadania oparte na kartach pracy, wymagające stworzenia notatki w różnych formach, ćwiczenia na dopisywanie synonimów/antonimów, uzupełnianie luk w zdaniach, zadania wymagające wypisywania wielu określeń dotyczących zagadnienia, gromadzenia informacji pisemnych na dany temat. Uczniowie wykazujący problemy z czytaniem mogą otrzymać polecenia, w których będą proszeni o wskazywanie ważnych fragmentów tekstu, wyjaśnianie pojęć, poszukiwanie w tekście odpowiedzi na pytania, cytowanie, uzupełnianie luk w wypowiedzeniach, wyszukiwanie szczegółowych informacji na dany temat. Uczniowie z dysfunkcjami w obszarze emocji, pamięci, przetwarzania informacji i mówienia powinni otrzymywać więcej zadań o charakterze utrwalającym, wyjaśniać znaczenia niezrozumiałych słów (samodzielnie i ze słownikiem), wykreślać z tekstu wyrazy niepasujące do kontekstu lub podkreślać właściwe¹.

---

¹ Por. M. Marzec- Józwicka, , *Indywidualizacja kształcenia literackiego w szkole średniej. Model zadaniowy*, Lublin 2018, s. 232.

Komentarz metodyczny: Proponowane poniżej metody dostosowano do uczniów ze specyficznymi trudnościami w pisaniu i czytaniu. Dyslektykom ułatwią przyswojenie tematu, dla reszty klasy mogą się okazać ciekawą zabawą edukacyjną, pozwalającą w inny sposób poznać zagadnienie manipulacji.

Zadanie 1 (rozgrzewka)

Nauczyciel rozdaje uczniom krzyżówki i prosi o wykonanie zadania (**załącznik nr 1**):

Z krzyżówki wykreśl (pionowo, poziomo) określenia związane z manipulacją. Niektóre sformułowania składają się z 2 lub 3 słów.

Czerwonym kolorem zaznaczono słowa, które uczniowie powinni odnaleźć.

A	R	G	U	M	E	N	T	U	M	A	D	P	E	R	S	O	N	A	M
R	A	C	D	F	C	Z	R	O	N	E	O	N	A	B	C	G	X	W	C
G	B	P	O	Z	O	R	N	Y	O	B	I	E	K	T	Y	W	I	Z	M
U	O	A	Y	E	Y	I	S	O	I	S	N	O	S	I	Q	A	Y	O	O
M	A	S	K	O	W	A	N	I	E	Q	D	E	M	A	G	O	G	I	A
E	E	O	S	E	H	Y	T	I	O	R	U	T	T	O	R	I	Z	T	O
N	M	R	T	S	Q	S	Ę	R	Q	R	K	H	R	S	S	H	Q	X	Y
T	R	S	K	R	Y	T	O	Ś	Ć	Ż	C	V	Ż	Q	T	B	V	T	N
U	O	R	T	Ę	H	V	N	Ą	Q	H	J	N	T	X	Ż	Z	S	C	I
M	N	S	P	I	N	V	S	H	R	K	A	A	R	A	Z	S	Q	A	E
A	E	O	Q	Ą	R	N	D	D	Ę	L	W	O	T	Ą	Ś	Z	Ę	Y	U
D	R	S	Z	U	M	I	N	F	O	R	M	A	C	Y	J	N	Y	Ś	C
A	E	O	R	I	B	I	K	D	O	W	P	Ę	R	X	Q	V	Ę	A	Z
U	I	O	I	R	Z	I	A	K	R	E	Q	E	D	R	Z	Z	H	Ę	C
D	V	A	Ę	K	R	E	A	C	J	A	F	A	K	T	Ó	W	H	Y	I
I	Z	R	Ń	I	R	Ń	O	Ę	Ń	O	Ą	O	Ó	R	Ą	F	W	N	W
T	J	S	E	L	E	K	C	J	A	F	A	K	T	Ó	W	B	T	Z	O
O	U	F	E	M	I	J	A	O	O	T	Ę	G	D	O	V	I	Ę	Q	Ś
R	E	T	O	R	S	I	O	A	R	G	U	M	E	N	T	I	O	O	Ć
E	I	P	E	K	E	L	A	A	P	Z	I	K	I	W	R	E	I	N	O
M	N	Z	A	F	A	Ł	S	Z	O	W	A	N	I	E	T	O	G	C	B

Przedstawienie wyników prac- prezentacja na forum. W tej części lekcji należy także wyjaśnić sformułowania nieznane uczniom (nierozpoznane) lub rozpoznane intuicyjnie. Nauczyciel może wręczyć uczniom po wykonaniu zadania definicje trudnych pojęć (**załącznik nr 2**).

Zadanie 2: Nauczyciel rozdaje uczniom tekst poświęcony manipulacji (**załącznik nr 3**) i prosi o wykonanie zadań:

1. Przeczytaj uważnie poniższy tekst. Uzupełnij go odpowiednimi słowami, wybierając jeden wyraz spośród dwóch zaproponowanych w nawiasach. Skorzystaj ze słownika, abyś umiał(a) wytłumaczyć znaczenie wskazanego terminu.

Słowa, które powinny zostać wstawione: frazemu, antonomazje, neosemantyzmy, kontaminacje, aluzyjne, derywaty, sofistycznych, symptomy, dezinformacją, etycznemu.

2. Na podstawie przeczytanego tekstu dokończ na 5 różnych sposobów zdanie:
  1. Manipulacja to.....
  2. Manipulacja to.....
  3. Manipulacja to.....
  4. Manipulacja to.....
  5. Manipulacja to.....

Indywidualizacja

Nauczyciel rozdaje uczniom ze zdiagnozowaną dysleksją rozwojową zestawy zadań z dodatkowymi ćwiczeniami. Zadanie pierwsze jest wykonywane przez wszystkich, zadanie 2 i 3 różnią się w zależności od stwierdzonych trudności.

Dodatkowe zadania dla uczniów wykazujących trudności w pisaniu (załącznik nr 4):

2. Wypisz z podanego tekstu przymiotniki określające manipulację oraz cechy informacji wykorzystywanych przez manipulatorów.
(przymiotniki określające manipulację: tendencyjna, nieuczciwa, ukryta, nieetyczna, przewrotna, finezyjna; przymiotniki określające informację: nieprawdziwa, spreparowana, wieloznaczna)
3. Dopisz synonimy i antonimy do 5 wypisanych pojęć.

Dodatkowe zadania dla uczniów wykazujących problemy z czytaniem (załącznik nr 5):

2. Podkreśl fragmenty tekstu, w których jest mowa o relacjach między nadawcą i odbiorcą w procesie manipulacji.
3. Zacytuj fragmenty, które przedstawiają językowe zabiegi wykorzystywane przez manipulatora.

Dodatkowe zadania dla uczniów z dysfunkcjami w obszarze emocji, pamięci, przetwarzania informacji i mówienia (załącznik nr 6):

2. Spośród podanych poniżej słów, wykreśl te, które nie są związane z manipulacją:
nieuczciwość, onomatopeja, nieprawda, wieloznaczność, mnemotechnika, kontaminacja, dezinformacja, syntaksa, demagogia, progymnasmata

3. Odwołując się do akapitu, w którym przedstawiono najczęściej spotykane sposoby manipulowania człowiekiem poprzez informację, ułóż krótki tekst manipulacyjny.

Część II.

Wariant A

Nauczyciel prosi, by uczniowie w zespołach zanalizowali przygotowane przez siebie nagrania/ fragmenty tekstów i wskazali w nich chwyt manipulacyjny, wykorzystując pojęcia, które pojawiły się w krzyżówce oraz w czytanej treści. Powinni zastanowić się i uargumentować, czy rzeczywiście mają do czynienia z manipulacją, czy jednak perswazją. Po wyznaczonym czasie (ok. 15 minut) zespoły prezentują wyniki pracy.

Wariant B

Nauczyciel prezentuje przygotowany przez siebie tekst. Ciekawym materiałem może okazać się wystąpienie posła Romana Giertycha z 7 września 2007 r., dostępne w internecie² (można nie prezentować całego przemówienia, wybrać fragmenty). Dodatkowo, nauczyciel wybierający tę opcję może skorzystać ze znakomitej analizy tego wystąpienia *Perswazja czy manipulacja?: na przykładzie wybranych wypowiedzi sejmowych* autorstwa Michała Langego (pozycja wskazana w bibliografii). Jak pisze autor *wystąpienie Giertycha wciąż wydaje się jednym z najbardziej barwnych i najlepiej ilustrujących zarówno elementy perswazji, manipulacji, jak również szereg różnorodnych zabiegów retorycznych, wykorzystywanych w języku polityki*³.

Warto przybliżyć uczniom realia polityczne, w jakich wygłoszone zostało przemówienie.

5 maja 2006 roku trzy partie: Prawo i Sprawiedliwość, Liga Polskich Rodzin (której prezesem był Roman Giertych) i Samoobrona (prezes Andrzej Lepper) utworzyły sejmową koalicję. Już we wrześniu Andrzej Lepper został zdymisjonowany z funkcji wicepremiera, a Samoobrona opuściła koalicję, by wrócić do niej ponownie 16 października. Kolejne afery (*gruntowa, seksafera*) oraz oskarżenia o płatną protekcję doprowadziły do ponownej dymisji prezesa Samoobrony w lipcu 2007 roku. Tym razem jednak, wraz z Romanem Giertychem (wicepremierem, ministrem edukacji) utworzyli nową partię (połączenie Samoobrony i LPR)- Liga i Samoobrona (LiS) i tym samym dawna koalicja w Sejmie trwała. Giertych i Lepper zażądali, by PiS spełniał warunki koalicyjne. W międzyczasie posłowie dawnej Samoobrony rozpoczęli z PiS spór o ocenę akcji CBA, co doprowadziło do ostatecznego zerwania koalicji. 13 sierpnia 2007 roku ówczesny premier Jarosław Kaczyński odwołał z rządu wszystkich ministrów LPR i

² <https://www.youtube.com/watch?v=F8uMJG1YWA8>.

Zapisy stenograficzne można odnaleźć pod adresem: [http://orka.sejm.gov.pl/StenoInter5.nsf/0/0D0606116BF15706C1257352003117FC/\\$file/47_c_ksiazka.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/StenoInter5.nsf/0/0D0606116BF15706C1257352003117FC/$file/47_c_ksiazka.pdf), dostęp: 08.12.2016 i artykule M. Langego (pozycja wskazana w bibliografii i przypisie nr 3).

³ M. Lange, *Perswazja czy manipulacja? : na przykładzie wybranych wypowiedzi sejmowych*, *Prace Językoznawcze* 17/1, 57-68, 2015, s. 5.

Samoobrony. 7 września 2007 r. Sejm przyjął większością 377 głosów uchwałę o skróceniu kadencji. Głosowanie poprzedziła burzliwa debata. Uzasadnienie wniosku o samorozwiązanie Sejmu autorstwa SLD nie było miłą lekturą dla Prawa i Sprawiedliwości. W przerywanej niezbyt silnymi brawami (głównie z lewej strony sali) ciszy Szmajdziński wystawił druzgocącą ocenę PiS i koalicjantom za współodpowiedzialność za permanentny kryzys, kompromitację i zniszczenie życia publicznego. W wyborach parlamentarnych w październiku 2007 r. zwyciężyła Platforma Obywatelska, zdobywając w Sejmie 209 miejsc. Prawo i Sprawiedliwość zdobyło 166 mandatów. Do izby niższej polskiego parlamentu nie udało się wejść ani LPR, ani Samoobronie⁴.

Przemówienie Romana Giertycha jest jednym z głosów w debacie, jaka miała miejsce przed samorozwiązaniem Sejmu.

W przypadku języka polityki granice między perswazją a manipulacją są płynne i trudno jest je jednoznacznie wyznaczyć. Manipulacja w analizowanym przemówieniu przebiega na 2 poziomach – Giertych demaskuje manipulacje Kurskiego oraz sam staje się manipulatorem (choć pozornie wydaje się być tylko rzetelnym demaskatorem). W toku dokładnej analizy przemówienia (prowadzonej i komentowanej przez nauczyciela) wskazujemy i omawiamy zabiegi erystyczne i perswazyjne oraz manipulacyjne, oceniając je z punktu widzenia uczciwości. Nauczyciel może rozdać uczniom zapis przemówienia Giertycha oraz fragmenty wystąpienia Kurskiego (**załącznik nr 7**). Podążając tropem Michała Langego, zauważamy: charakter humorystyczny przemówienia jako próbę nawiązania kontaktu z odbiorcami i zyskanie ich przychylności; fabrykowanie konsekwencji w postaci absurdalnych lub niebezpiecznych twierdzeń, nie zawartych w wypowiedzi przeciwnika; przedstawianie fragmentów wypowiedzi, które w ogóle nie padły; *retorsio argumenti* („odwrócenie kierunku dowodzenia”); indukcję, skupiającą uwagę słuchaczy na szczegółach, które mogą być prawdziwe, a jednocześnie przekonują do tez ogólnych, mogących być fałszywymi; dowolne zestawianie faktów polegające na ich selekcji i wzajemnych konfiguracjach z wykorzystaniem mechanizmu porównania; perswazję nakłaniającą (propagandę); *argumentum ad hominem, ad auditorem*; wielokrotnie powtarzane retoryczne pytanie „dlaczego pan kłamał?”

Podsumowanie: Nauczyciel inicjuje rozmowę z uczniami na temat manipulacji, odnosząc się do wcześniejszych działań. Rozmowa może dotyczyć następujących zagadnień: gdzie spotykamy się z manipulacją, jak nie ulec manipulatorowi, jakie są główne cechy manipulacji, itp.

Komentarz metodyczny: rozmowa ma za zadanie podsumować naczelne cele lekcji. Uczniowie na podstawie znajomości cech manipulacji potrafią odróżnić ją od perswazji; posługując się potrzebną

⁴ Fakty, TVN 24 [online]: <https://tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju.3/sejm-podjal-uchwale-o-skroceniu-kadencji.33578.html?h=1a64> (dostęp 24. 01. 2020).

terminologią, wskazują cechy wypowiedzi manipulacyjnych oraz rozpoznają niebezpieczeństwa ukryte w tego typu wypowiedziach i działaniach.

Informacja o przetestowaniu narzędzia, informacja o możliwych innych zastosowaniach narzędzia:

Zajęcia przeprowadziłam w dwóch klasach maturalnych: w klasie humanistycznej wariant A (z uczniowskimi propozycjami materiałów), w klasie matematyczno-geograficznej wariant B (z analizą wspomnianego wcześniej przemówienia Giertycha). Łącznie w obu klasach jest 8 uczniów ze zdiagnozowaną dysleksją rozwojową. W obu wypadkach ciekawa okazała się krzyżówka- rozgrzewka. Klasa humanistyczna, która miała zajęcia z retoryki bez problemu odnalazła słowa. Wywiązała się także dyskusja, czy pewne chwytówerystyyczne są zawsze związane z manipulacją, czy jednak służą perswazji. Wiele odpowiedzi na te wątpliwości znaleźli uczniowie w tekście- następnym zadaniu. W klasie matematycznej bez problemu rozpoznano słowa polskie, trudności pojawiły się przy *argumentum ad personam*, *argumentum ad auditorem* (słowa te uczniowie podkreślili, gdyż *wyglądały podejrzanie*). Tylko jedna osoba odnalazła *retorsio argumenti*. Wspólnie wyjaśniliśmy znaczenie terminów. Kolejne ćwiczenia w obu klasach wykonywane były z zainteresowaniem. Korzystając czasem ze słowników (w wersji elektronicznej), uczniowie uzupełnili tekst, zdefiniowali manipulację. Rozmawiałam później z uczniami dyslektycznymi. Stwierdzili, m. in. że ćwiczenie z uzupełnianiem wyrazów pozwoliło im wnikliwiej *wczytać się* w tekst, więcej informacji zapamiętać. Również kończenie zdań okazało się przydatne: ponownie wracali do tekstu, co także wpływało na lepsze jego przyswojenie. Jednocześnie nie czuli presji grupy rówieśniczej, pośpiechu, gdyż wszyscy wracali do tekstu. Część II lekcji w klasie humanistycznej oparta była na materiałach przygotowanych przez uczniów. 5 zespołów zaproponowało nagrania i uzasadniło obecność w nich manipulacji (3 zespoły przygotowały fragmenty Wiadomości TVP, 1 zespół reklamę, 1 zespół przygotował 2 fragmenty, ale chciał je potraktować jako całość: ukazał to samo wydarzenie polityczne przedstawione przez 2 stacje telewizyjne i pokazał manipulację widzom stosowaną przez obie strony). W klasie matematycznej wspólnie analizowaliśmy przemówienie Giertycha, najpierw obejrzelśmy nagranie (uczniowie towarzyszyli śmiejącym się posłom), później rozdałam kserokopie stenogramów i wspólnie dokonaliśmy analizy. Wywiązała się dyskusja na temat obecności manipulacji we współczesnym świecie mediów, polityki. Część uczniów na kolejną lekcję przyniosła znalezione przez siebie materiały. W obu klasach podsumowanie lekcji pokazało, że jej cele zostały osiągnięte, uczniowie rozpoznają manipulację i widzą jej niebezpieczeństwa, choć twierdzą, że nie uda się od niej uciec.

Materiały wykorzystane na lekcji: (w załącznikach)

ZALĄCZNIK NR 1

Z krzyżówki wykreśl (pionowo, poziomo) określenia związane z manipulacją. a następnie objaśnij ich znaczenie. Niektóre sformułowania składają się z 2 lub 3 słów.

A	R	G	U	M	E	N	T	U	M	A	D	P	E	R	S	O	N	A	M
R	A	C	D	F	C	Z	R	O	N	E	O	N	A	B	C	G	X	W	C
G	B	P	O	Z	O	R	N	Y	O	B	I	E	K	T	Y	W	I	Z	M
U	O	A	Y	E	Y	I	S	O	I	S	N	O	S	I	Q	A	Y	O	O
M	A	S	K	O	W	A	N	I	E	Q	D	E	M	A	G	O	G	I	A
E	E	O	S	E	H	Y	T	I	O	R	U	T	T	O	R	I	Z	T	O
N	M	R	T	S	Q	S	Ę	R	Q	R	K	H	R	S	S	H	Q	X	Y
T	R	S	K	R	Y	T	O	Ś	Ć	Ż	C	V	Ż	Q	T	B	V	T	N
U	O	R	T	Ę	H	V	N	Ą	Q	H	J	N	T	X	Ż	Z	S	C	I
M	N	S	P	I	N	V	S	H	R	K	A	A	R	A	Z	S	Q	A	E
A	E	O	Q	Ą	R	N	D	Ę	L	W	O	T	Ą	Ś	Z	Ę	Y	U	
D	R	S	Z	U	M	I	N	F	O	R	M	A	C	Y	J	N	Y	Ś	C
A	E	O	R	I	B	I	K	D	O	W	P	Ę	R	X	Q	V	Ę	A	Z
U	I	O	I	R	Z	I	A	K	R	E	Q	E	D	R	Z	Z	H	Ę	C
D	V	A	Ę	K	R	E	A	C	J	A	F	A	K	T	Ó	W	H	Y	I
I	Z	R	Ń	I	R	Ń	O	Ę	Ń	O	Ą	O	Ó	R	Ą	F	W	N	W
T	J	S	E	L	E	K	C	J	A	F	A	K	T	Ó	W	B	T	Z	O
O	U	F	E	M	I	J	A	O	O	T	Ę	G	D	O	V	I	Ę	Q	Ś
R	E	T	O	R	S	I	O	A	R	G	U	M	E	N	T	I	O	O	Ć
E	I	P	E	K	E	L	A	A	P	Z	I	K	I	W	R	E	I	N	O
M	N	Z	A	F	A	Ł	S	Z	O	W	A	N	I	E	T	O	G	C	B

ZALĄCZNIK NR 2

INDUKCJA [łac. *inductio* „wprowadzenie”], metoda dowodzenia skupiająca uwagę słuchaczy na szczegółach, które mogą być prawdziwe, a jednocześnie przekonują do tez ogólnych, mogących być fałszywymi; dowolne zestawianie faktów polegające na ich selekcji i wzajemnych konfiguracjach z wykorzystaniem mechanizmu porównania⁵.

ARGUMENTUM AD PERSONAM [łac. *argument (skierowany, dostosowany) do osoby*]- chwyt erystyczny; postępowanie w dyskusji polegające na odnoszeniu się nie do argumentów przeciwnika, ale do jego osoby. Istotą takiego argumentu jest wmówienie przeciwnikowi i innym osobom, że jego poglądy są fałszywe – poprzez przypisanie mu (zgodnie lub niezgodnie z prawdą) szeregu wad, ośmieszanie go lub nawet lżenie; a więc poprzez wysuwanie zarzutów natury osobistej, niezwiązanych z właściwym przedmiotem sporu. Prócz negatywnych cech charakteru wskazuje się często także na wygląd, płęć, zawód, religię, status materialny czy poglądy przeciwnika⁶.

ARGUMENTUM AD AUDITOREM [łac. *argument odwołujący się do słuchacza, dosłownie “argument do słuchacza”*] – nielojalny argument erystyczny, sposób argumentowania polegający na tym, że argumentujący na rzecz określonego twierdzenia nie zwraca się bezpośrednio do swojego partnera w dyskusji, ale do jej współuczestników, a nawet biernych słuchaczy. Argumentujący stara się pozyskać słuchaczy dla swojej tezy nie poprzez przedstawienie uzasadniających ją logicznych racji, ale np. poprzez odwołanie się do ich uczuć lub populistyczne odwołanie się do ich upodobań i gustów. Argument ten ma charakter psychologiczny, presja którą na oponencie wywiera postawa otoczenia, osłabia jego wolę podtrzymania własnego stanowiska⁷.

RETORSIO ARGUMENTI [łac. *odwrócenie argumentu*]. Technika polegająca na przyjęciu przesłanki argumentu wygłoszonego przez przeciwnika po to, aby wyprowadzić z niej wniosek odwrotny do tego, który wcześniej wyciągnął z niej rywal. Wykorzystanie przesłanki użytej pierwotnie przez przeciwnika stanowi dobre zabezpieczenie przed kontratakami, wytrąca rywalowi z ręki broń, której w innym przypadku mógłby użyć. Nie będzie mógł on przecież zanegować twierdzenia,

⁵ Por. M. Lange, op. cit.

⁶ Por. ENCENC, *Polskie encyklopedie humanistyczne*, [online]: <https://encenc.pl/argumentum-ad-personam/> (dostęp 24. 01. 2020).

⁷ Por. ENCENC, *Polskie encyklopedie humanistyczne*, [online]: <https://encenc.pl/argumentum-ad-auditorem/> (dostęp 24. 01. 2020).

na którym wcześniej sam oparł swój argument. Ponieważ na *retorsio argumenti* zwykle trudno jest odpowiedzieć (szczególnie w sposób równie spektakularny), przysłuchująca się dyskusji publiczność ma zwykle wrażenie, że osoba, która zastosowała ten chwyt, ostatecznie pokonała swego przeciwnika⁸.

SPIN [akronim wyrażenia *Significant Progress In the News*: znaczący postęp w informacjach]. Pojęcie wykorzystywane w mediach i polityce, oznaczające stroniczą lub zniekształconą informację, która ma na celu tworzyć korzystne wrażenie w oczach opinii publicznej⁹.

ZAŁĄCZNIK NR 3

1. Przeczytaj uważnie poniższy tekst. Uzupełnij go odpowiednimi słowami, wybierając jeden wyraz spośród dwóch zaproponowanych w nawiasach. Skorzystaj ze słownika, abyś umiał(a) wytłumaczyć znaczenie wskazanego terminu¹⁰.

Manipulacja językowa to takie ukształtowanie wypowiedzi przez nadawcę, które służy przekonaniu odbiorcy do czegoś, co może być dla niego niekorzystne, a jest pożądane z punktu widzenia nadawcy. Służą temu różne zabiegi językowe, między innymi:

- modyfikacje (**frazynów/frazemów**)
- zabiegi fleksyjne
- (**nomazje/ antonomazje**)
- zabiegi składniowe
- (**neosemantyzmy/ neosentyzmy**)
- zdrabnianie i spieszczanie imion, nazwisk
- (**kontaminacje/ konotacje**)
- rozbudowywanie nazw własnych
- leksemy (**aluzyjne/iluzyjne**)
- (**deraty/ derywaty**) słowotwórcze¹¹.

Manipulator pozostawia odbiorcy pozorną tylko swobodę dokonywania wyboru. gdyż w rzeczywistości wybór ukierunkowany jest poprzez zafałszowanie, przekręcenie, ukrycie prawdy oraz demagogiczne narzucanie ocen i podawanie (**szowinistycznych/ sofistycznych**) schematów postępowania a także prowokowanie emocjonalnych zachowań i ograniczenie orientacji w podejmowanych czynach. Słownik Języka Polskiego definiuje manipulację jako nieuczciwe *wpływanie na cudze poglądy; przeinaczanie faktów w celu osiągnięcia własnych korzyści* oraz jako *tendencyjną interpretację faktów i danych w celu udowodnienia własnej tezy, zwykle nieprawdziwej*. Adam Lepa dodaje, że *manipulacja już dawno przestała być wyłącznym atrybutem propagandy prowadzonej za pośrednictwem mass mediów. Dziś jej wyraźne (**symbole/symptomy**) można dostrzec w różnych formach interakcji: kręgach rodzinnych, sąsiedzkich, koleżeńskich, pracowniczych itp. Są one widoczne niemal na wszystkich polach aktywności człowieka np. w handlu, administracji, prawodawstwie, a nawet w badaniach naukowych i w wychowaniu*¹². Do najczęściej spotykanych sposobów manipulowania człowiekiem przez informację należą:

- informacje nieprawdziwe

⁸ Por. K. A. Wieczorek, *Odwrócenie argumentu, czyli pokonanie przeciwnika jego własną bronią*. [online]: <https://filozofuj.eu/krzysztof-a-wieczorek-teoria-argumentacji-7-odwrocenie-argumentu-czyli-pokonanie-przeciwnika-wlasna-bronia/> (dostęp 24. 01. 2020).

⁹ Obszernie zagadnienie omawia: M. Domagała, *Spin jako sztuka manipulacji przekazem medialnym*, Poznań 2015.

¹⁰ Tekst powstał głównie na podstawie pracy: L. Lakomy, *Komunikacja perswazyjna w języku polityki na przykładzie polskich kampanii prezydenckich*, [online]: https://rebus.us.edu.pl/bitstream/20.500.12128/5114/1/Lakomy_Komunikacja_perswazyjna_w_jezyku_polityki.pdf (dostęp 12. 12. 2019). Pozostałe materiały wskazano w przypisach, część z nich przytoczono za tekstem L. Lakomy.

¹¹ Por. B. A. Kudra, *Między manipulacją a perswazją (o funkcjonowaniu antropimów w tekście prasowym)*, w: *Manipulacja w języku*, s. 93.

¹² A. Lepa, *Świat manipulacji*, Częstochowa 1995, s. 23.

- informacje nieważne lub mało ważne, z pominięciem najważniejszych
- informacje bardzo ważne, przekazywane jednak jako mało ważne lub bez znaczenia
- informacje spreparowane, w wyniku celowych interwencji
- informacje wieloznaczne, aby utrudnić ich rozumienie
- informacje przekazywane w nadmiarze, aby spowodować chaos (**dezinformacją/deformacją**).

Jadwiga Puzynina określa manipulację jako *ukrytą, finezyjną, wyszukaną formę zniewalania*¹³. To zabiegi, za pomocą których człowiek usiłuje kształtować postawy i zachowania innych ludzi, stosując środki, które uważamy za nieuczciwe. Ta nieuczciwość użytych środków polega bądź na wyraźnym kłamstwie, bądź na zatajaniu tego, co odbiorca powinien wiedzieć, m.in. na nieujawnianiu rzeczywistych celów, którym służą użyte środki¹⁴. Według Jerzego Bralczyka manipulacja nieetycznie wykorzystuje przewagę nadawcy do instrumentalnego lub przedmiotowego traktowania odbiorców. Językoznawca, optując za uznawaniem manipulacji za nieetyczną, argumentuje to zawartością tzw. *pierwiastka oszustwa*, wynikającego z faktu przewagi nadawcy nad odbiorcą. Nierówna wiedza na temat komunikacji ociera się o kłamstwo. Choć *manipulacja nie jest kłamstwem w prostym sensie (...) jest bardziej przewrotna: temu, kto manipuluje, nigdy nie można ostatecznie zarzucić manipulacji, zawsze może utrzymywać, że to, co robi, robi w dobrej wierze. (...) Manipulacja to schlebienie odbiorcy, uzurpacyjne identyfikacje z nim, przemykanie informacji, tendencyjne zmienianie nazw i opisywanie zdarzeń, odwoływanie się do wartości po to, by wywołać np. pożądanie mniemania u odbiorcy, który nie zdaje sobie sprawy z intencjonalności tych chwytów(...)* Manipulacja dotyczy przede wszystkim nie środków, lecz relacji między nadawcą i odbiorcą¹⁵. Irena Kamińska-Szmaj zaznacza, iż po rozpoznaniu i opisanu całej sytuacji komunikacyjnej – termin manipulacja może pojawić się jako nazwa służąca (*etycznemu/estetycznemu*) ocenianiu działań nadawcy¹⁶. Rozróżnienia perswazji od manipulacji można dokonać tylko po zapoznaniu się z całą okolicznością.

2. Na podstawie przeczytanego tekstu dokończ na 5 różnych sposobów zdanie:

Manipulacja to.....
Manipulacja to.....
Manipulacja to.....
Manipulacja to.....
Manipulacja to.....

ZAŁĄCZNIK NR 4

Tekst i polecenie 1 takie samo jak w załączniku nr 2.

2. Wypisz z podanego tekstu przymiotniki określające manipulację oraz cechy informacji wykorzystywanych przez manipulatorów.
3. Dopisz synonimy i antonimy do 5 wypisanych pojęć.

ZAŁĄCZNIK NR 5

Tekst i polecenie 1 takie samo jak w załączniku nr 2.

2. Podkreśl fragmenty tekstu, w których jest mowa o relacjach między nadawcą i odbiorcą w procesie manipulacji.
3. Zacytuj fragmenty, które przedstawiają językowe zabiegi wykorzystywane przez manipulatora.

ZAŁĄCZNIK NR 6

¹³ J. Puzynina, *Język wartości*, Warszawa 1992, s.28.

¹⁴ J. Puzynina, *O manipulacji językowej (na materiale z lat 1980-1981)*. w: *Słowo – Wartość – Kultura*, Lublin 1997, s. 180.

¹⁵ J. Bralczyk, *Manipulacja językowa*, w: *Dziennikarstwo i świat mediów*, red. Z. Bauer, E. Chudziński, Kraków 2000, s. 249.

¹⁶ I. Kamińska-Szmaj, *Propaganda, perswazja, manipulacja – próba uporządkowania pojęć*, w: *Manipulacja w języku*, red. P. Krzyżanowski, P. Nowak, Lublin 2004, s. 25.

Tekst i polecenie 1 takie samo jak w załączniku nr 2.

2. Spośród podanych poniżej słów, wykreśl te, które nie są związane z manipulacją:

nieuczciwość, onomatopeja, nieprawda, wieloznaczność, mnemotechnika, kontaminacja, dezinformacja, swoboda, demagogia, progymnasmata

3. Odwołując się do akapitu, w którym przedstawiono najczęściej spotykane sposoby manipulowania człowiekiem poprzez informację, ulóż krótki tekst manipulacyjny.

ZAŁĄCZNIK NR 7¹⁷

Słowa posła Jacka Kurskiego, do których odniósł się poseł Giertych:

Rząd Prawa i Sprawiedliwości podjął energiczne działania dla poprawy bytu grup najbardziej upośledzonych w III RP. Największa hańba poprzedniego okresu, czyli głodne, niedożywione dzieci, została znacznie ograniczona. W budżecie znalazły się na to wreszcie pieniądze: 600 mln zł w roku 2006, kolejne miliony w tym roku. *(Oklaski)* Gdy SLD zaczęło swoje rządy od skrócenia czy likwidacji urlopów macierzyńskich, my przeciwdziałamy depopulacji poprzez wydłużenie urlopów macierzyńskich do 26 i 39 tygodni w roku 2011. *(Oklaski)* Gdy SLD rozpoczynało swoje rządy od likwidacji funduszu alimentacyjnego, my przywracamy fundusz alimentacyjny, mający wesprzeć kobiety w potrzebie. Wprowadziliśmy, i to dosłownie przedwczoraj, kolejne formy wspierania rodziny, takie jak ulgi na dziecko. Wprowadziliśmy wspólnie z Ligą Polskich Rodzin podwójne becikowe. To są realne sukcesy. *(Wesołość na sali)* Prawo i Sprawiedliwość zaczęło walczyć o przywrócenie kultury, poczucia wspólnoty i godności... *(Poruszenie na sali)* ... w polskim społeczeństwie i wśród polskiej młodzieży. Temu służy program „Zero tolerancji”, temu służy przywrócenie jednolitego umundurowania dla dzieci i młodzieży w szkołach podstawowych i gimnazjalnych. *(Poruszenie na sali)*

Przemówienie Romana Giertycha:

Panie Marszałku! Wysoki Sejmie! *(Głos z sali: Nie pij! To pił Kurski...)* Tę szklankę po posle Kurskim to odstawię. *(Wesołość na sali, oklaski)* Dziękuję za aplauz ze strony klubu PiS. Panie Marszałku! Wysoki Sejmie! Poseł Kurski kilkanaście miesięcy temu powiedział: Ciemny lud wszystko kupi. *(Poruszenie na sali)* *(Głos z sali: Nie powiedział! Głos z sali: Powiedział!)* I zgodnie z tą metodą dzisiaj poszedł ostro. Po pierwsze, panie posle, przypisał pan swojemu klubowi reformę edukacji. *(Wesołość na sali)* Mundurki. *(Wesołość na sali)* A ja mam tutaj głosowanie. Głosowanie w sprawie mundurków. I jak głosował klub PiS? Za - 68, przeciw - 61, nie głosowało - 24. *(Głos z sali: Większość.)* Patrzę, jak pan głosował, panie posle. Pan głosował przeciw. *(Wesołość na sali, oklaski)* *(Głos z sali: Kłamca. Kurski – kłamca, Kłamca, kłamca, kłamca...)* *(Poruszenie na sali)* (...) Okłamał pan Sejm, tak jak okłamujecie nieustannie. *(Głos z sali: Do prokuratora, aresztować go.)* Powiedział pan, że rząd wprowadził wczoraj ulgę prorodzinną. No to bierzemy głosowanie. *(Wesołość na sali)* *(Głos z sali: Oszuści, oszuści.)* Głosowanie powinien pan pamiętać. *(Poseł Tadeusz Cymański: Za ustawą kto był?)* Za poprawką, z PiS-u, szacunek, panie posle, Stanisław Szymon Giżyński, posłów z PiS-u - 1, za ulgą prorodziną 1200 zł na dziecko - za ulgą, która daje polskim rodzinom, 5 milionom polskich dzieci pierwszy realny instrument polityki prorodzinnej; wniosek Ligi Polskich Rodzin i Prawicy Rzeczypospolitej *(Oklaski)* - jak żeście głosowali, panie posle? *(Poseł Małgorzata Sadurska: Manipulant.)* Na 151 posłów 1 za, przeciw - 135, nie głosowało 15. Szukam pana posła Kurskiego... *(Wesołość na sali)* ...Kurski nieobecny. *(Wesołość na sali)* Nie spełniło się obowiązku poselskiego. Ale tutaj pan poseł Cymański był obecny - sprawdzimy, kto tak krzyczy. Był pan obecny, panie posle. Głosował pan przeciw. *(Poruszenie na sali)* *(Głosy z sali: Ooo!...)* *(Głosy z sali: Hańba!)* Poprawka przeszła nie naszymi głosami. Jeden poseł z PiS-u głosował za podatkiem prorodzinnym. Pół godziny temu powiedział pan, że to jest zasługa PiS-u. Dlaczego pan kłamał, panie posle Kurski? *(Głosy z sali: Hańba! Hańba!)* *(Głosy z sali: Oszust!)* *(Poseł Jadwiga Wiśniewska: Kabaret pan robisz.)* *(Głos z sali: Oszust niesamowity.)* Becikowe. Powiedział pan, panie posle, że becikowe wprowadził rząd... ...że wprowadził becikowe rząd Prawa i Sprawiedliwości. *(Poseł Marek Suski: Za czasów.)* Ha, ha, za czasów! *(Wesołość na sali)* A jakie było stanowisko rządu, panie posle Kurski? *(Głos z sali: PiS poparł...)* Nie, panie posle. Stanowisko rządu wyrażane z tej mównicy było konsekwentne - przeciw, i to zarówno w Sejmie, jak i w Senacie, gdzie odrzucono propozycję sejmową, i trzeci raz głosowanie było w Sejmie. Jak pan głosował, panie posle? Poszukajmy. *(Wesołość na sali)* Jak pan głosował? Mamy tutaj. PiS: za - 2 *(Wesołość na sali)*, poseł Dolata - szacunek, panie posle - poseł Rogacki, również szacunek; przeciw... czytamy, czytamy, jest! - pan poseł Kurski jest. Był pan przeciw, panie posle. *(Wesołość na sali, oklaski)* Dlaczego pan kłamał? *(Głosy z sali: Hańba!)* *(Głosy z sali: Oszust! Oszust! Oszust!)* *(Głosy z sali: Kurski kłamca!)* Przecież pan powiedział przed chwilą, że wprowadziliście

¹⁷ Fragmenty przemówień poselskich na podstawie zapisów stenograficznych podaje za: M. Lange, op. cit.

becikowe. Wyście byli przeciw, panie pośle. I to jest tyle, co z pańskiego wystąpienia zanotowałem i sprawdziłem, bo przecież nie byłem w stanie w ciągu godziny sprawdzić wszystkich pańskich tez. Natomiast chciałbym sprostować jedną pańską tezę, którą postawił pan na początku. Powiedział pan, że ta debata wynika z tego, że rząd Prawa i Sprawiedliwości postanowił odważnie poddać się weryfikacji wyborców, pójść na wybory, albowiem rozpadła się koalicja. Panie pośle, przecież wszyscy wiemy, jak jest. Postanowiliście pójść na wybory dlatego, że Państwowa Komisja Wyborcza odrzuciła wasze sprawozdanie. (*Oklaski*) (*Poseł Tadeusz Cymański: Kłamstwo!*) Straciliście 65 mln zł i jedyną drogą do odzyskania tych pieniędzy są wybory. Postanowiliście zaryzykować władzę dla tych pieniędzy. Takie są fakty. Dla kasy. (...) I dlaczego pan kłamał? (*Oklaski*) I prosiłbym pana, aby pan nie przypisywał sobie zasług, które nie były nie tylko waszymi zasługami, ale którym żeście się z całą stanowczością, z bezwzględnością i z oszustwem, które już od dzisiaj... Panie pośle Kurski, pana mianem jest to, co krzyczała przed chwilą cała Izba. (*Oklaski*) Niech pan posłucha. (*Głosy z sali: Oszust! Oszust! Oszust!*) To jest pana miano i tak się pan dzisiaj zachował. I ten dzień będzie dniem pana hańby i wstydu. (*Oklaski*)